

„Az empíriának és az intuíciónak találkoznia kell”

Gyimesi Sándor, a Budapesti Közgazdasági Egyetem tanára, a Közép- és Kelet-Európa Kutatócsoport irányítója, s a szegedi egyetem Középkori és Kora-Újkori Egyetemes Történeti Tanszék egykori vezetője hatvan éves. Lapunk ezzel a beszélgetéssel tiszteleg egykori tanárunk előtt.

– *Hogyan befolyásolta a tanár úr pályafutását a család és az első iskolák?*

– Parasztcsaládban születtem, innen történész szakmai indíttatást nem kaphattam. Talán az agrártörténet iránti vonzalmam eredeztethető családi gyökerekből, hiszen élményeim alapján sokkal jobban megértettem az agrártörténetet, mint azok, akik soha nem végeztek paraszti munkát.

Gimnazista koromban nem tudtam eldönteni, hogy valójában mi is érdekel, ugyanis a természet- és a társadalomtudományok egyaránt vonzottak. Matematikából és magyarból az országos tanulmányi versenyen az első tízben végeztem. Később igen hasznosnak bizonyult a nyelvek iránti érdeklődésem, ugyanis a gimnáziumi éveim arra az időszakra estek, amikor az orszon kívül más idegen nyelvet nemigen tanítottak a hazai középiskolákban. Ekkor teljesen véletlenül került a kezembe egy régi polgári iskolai német nyelvkönyv, amiből autodidakta módon megtanultam németül. A gimnázium után földrajz–történelem szakra szerettem volna jelentkezni, mivel úgy gondoltam, hogy ez lehetőséget ad számomra a természet- és a társadalomtudományok közötti átjárásra. Szerencsémre vagy szerencsétlenségemre abban az évben, amikor felvételiztem, Debrecenben ezt a szakot nem indították el, így magyar-történelem szakos hallgatóként kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat. Az egyetemen dőlt el, hogy a történettudomány az, ami valójában érdekel. Másodéves koromra határoztam el véglegesen, hogy történeti korszakom a középkor és az újkor lesz, amiben döntő szerepe volt Szabó István hatásának. Hosszú időn keresztül erősen vonzott az óorkutatás is, s úgy érzem, ez a vonzalom mind a mai napig megvan bennem.

– *A tanár úr Debrecenben a Szabó István-körhöz tartozott. Hogyan jött létre a kör, és mi tartotta együtt az ehhez tartozó történészeket?*

– Ott, Debrecenben mi még nem tudtuk, hogy a Szabó István-körhöz tartozunk. Valószínű, hogy ez a kívülálló számára világosabb volt. „Tudatlanságunkban” szerepet játszhatott az is, hogy a kör igazából csak később kristályosodott ki. Létrejöttében Szabó István rendkívül vonzó egyéniségének volt döntő szerepe, aki nagyon kemény, szigorú, igényes ember volt. Különösen igényes volt a tanítványaival szemben. Nekem egy alkalommal például a vizsgatételeimen kívül még több, mint húsz kérdésre kellett válaszolnom, mielőtt beírta a jelest.

A Szabó István-kör egyetemi működése idején három nagyobb csoportra oszlott. Tartoztak hozzá olyanok, akik az egyetemen Szabó István vonzásába kerültek, s a végzés után középiskolai tanárként is tartották vele a kapcsolatot. F fiatal egyetemi oktatók, akik engem is tanítottak, például Rác István vagy Für Lajos. Végül pedig az én évfáratom, amelyhez a felettem egy évvel járó Orosz István is tartozott. Szabó István oklevélolvasási speciál kollégiumai voltak a kör formálódásának első szinterei. Azután a '60-as években, amikor szabadabbá vált a légkör, és az egyetemek visszakapták a doktoráltatási jogát, Szabó István tanítványai tömegesen doktoráltak. Ezekből a disszertációkból Szabó István összeállított egy agrártörténeti kötetet. Az „Agrártörténeti Tanulmányok” volt a kör formálódásának első azonosítható állomása.

Valójában azonban a kör akkor erősödött meg, amikor Szabó István elindította „A parasztság története a kapitalizmus korában Magyarországon” című kutatási programot, amelynek eredményei két vastos kötetben jelentek meg. Lényegében ezeknek a köteteknek a szerzői alkották a Szabó István-kör magvát. Amikor Szabó István 61 évesen nyugdíjba ment, majd Pestre költözött, s a kötetek munkálatai még folytak, kialakult az a szokás, hogy minden hónap valamely napján összegyűltünk a lakásán. Hosszú időn keresztül ez jelentette a kör működésének a keretét. A kötetek elkészültét követően elhatároztuk, hogy minden évben legalább egy alkalommal találkozunk. Ez egy darabig működött is, az utolsó találkozónkat Für Lajosnak kellett volna megszerveznie, aki azonban az idő tájt kezdett politizálni és sajnos elhanyagolta a találkozó szervezését.

– *Milyen volt Szabó István, illetve tanulmányainak viszonya a marxista társadalomelmélethez és az '50-es évek marxista történetész-politikusaihoz?*

– Szabó István Debrecenben egyfajta belső emigrációban élt, kerülte a politikát, és sem magát, de főként a tanítványait nem akarta nehéz helyzetbe hozni. Az akkoriban készült „történeti” munkákat nem sokra becsülte. Ezt tudni lehetett abból, hogy az előadásai teljesen másról szóltak. A vizsgákon pedig az előadások anyagát kérte számon. Amikor valaki a vizsga alkalmával valami nagy butaságot mondott, akkor rendszerint megkérdezte: „ugye ezt a jegyzetből tanulta”? A marxistatörténetész-politikusokkal egyfajta hűvös, korrekt viszonyban állt. Székely György egy látogatására emlékszem, aki bejött meghallgatni az előadásait (akkor úgy véltük, ellenőrzik), de ő is nagyon korrektül viselkedett. A 60-as években ez a viszony tovább oldódott.

Külön kérdés a marxista társadalomelmélethez való viszonya, ebből Szabó István több dolgot elfogadott. Ennek oka részben az volt, hogy a történeti valóságot többféle paradigmában le lehet írni, egyik lehetőség a marxista társadalomelmélet, következésképpen nem a paradigmán múlik a történeti igazság. Szabó István történetfelfogása azonban nagyon emlékeztet az Annales kör történetészleletére. Hasonlóképpen felemás a viszonyuk a marxizmushoz, ugyanakkor a történeti elemzésekben az anyagi kultúra, illetve a gazdaság- és társadalomtörténet összefonása bizonyos gondolkodási rokonságot jelez.

– *Tanár úr Für Lajos „szárnysegédjeként” részt vett az '56-os forradalom debreceni eseményeiben. Mit jelentett az Ön számára 1956?*

– A szárnysegéd minősítés túlzás. Für Lajos fiatal egyetemi oktatónk és barátunk volt. Vele együtt vettünk részt a felvonulásban, majd amikor a debreceni „Forradalmi Bizottmány” titkára lett, időm nagyrésztét többedmagammal az előszobájában töltöttem, ahol ha kellett, felvettük a telefont, hoztunk-vittük az üzeneteket. A legnagyobb érdemem tehát az volt, hogy ott ültem az irodában, s fullajtár voltam a fullajtárok tömegében. Az utolsó szolgálatomból egyébként november 4-én hajnalban váltottak le, így az ungvári internálást szerencsésen sikerült elkerülnöm.

1956-ot úgy éltem meg, mint az akkori egyetemi ifjúság nagyobbik része, lelkesen, lobogva, s bizony kételyekkel. Féltünk. Nem személyes félelem volt ez, hanem egy történeti félelem. Jól emlékszem arra, amikor a barátaimmal arról beszélgettünk, hogy ha ez a forradalom győzne, az egyedülálló lenne a magyar történelemben. A bukás pedig generációnk lelki megroppanását eredményezte, úgy gondoltuk, nincs más választásunk, mint beletörödni a megváltoztathatatlanba. A változáshoz fel kellett nőnie egy újabb generációnak, amelyet ez az élmény már nem béklyóz.

– *Miért választotta a kutatói pályát?*

– Meg akartam érteni a világot, s úgy tűnt, hogy a történettudomány erre alkalmas. A kutatói pályámon egyébként többnyire nem az eredmények okoztak örömet, inkább az, amikor érezni kezdtem egy korszakot, illetve egy problémát. Amikor a levéltárban dolgozva éreztem, megnyílik előttem egy világ, és tudom, hogy mi történhetett ott és akkor, számomra ez a legfontosabb kutatói élmény.

– *Kik voltak azok a történészek, s melyek voltak azok a történetírói iskolák, amelyek befolyásolták a tanár úr gondolkodását?*

– Szabó Istvánról már beszéltem. A debreceni egyetemről még Niederhauser Emilt szeretném kiemelni. Tőle hallottam először összehasonlító történeti elemzést. Később tudatosult bennem, hogy Kelet-Európa történetének alapjait is tőle tanultam, annak idején azonban az összehasonlító történetírás szemlélete fogott meg elsősorban. Az első kutatói éveimben Szabó István hatására agrártörténettel foglalkoztam. Amikor a miskolci levéltárba kerültem, Paulinyi Oszkár ösztönzésére a várostörténet felé fordultam. Paulinyi, Szabó Istvánhoz hasonlóan, a történeti empiriához erősen ragaszkodó történészi szemlélet képviselője volt. A harmadik szellemi impulzus akkor ért, amikor aspiránsként a Közgazdasági Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékére érkeztem. Itt kerültem be a történettudomány nemzetközi világába. Abban, hogy a tanszék benne élt a történeti kutatás nemzetközi áramlataiban, nagy szerepe volt Pach Zsigmond Pálnak és Berend T. Ivánnak. Akkoriban ez volt a világ legjobb munkahelye, ma már sajnos nem az.

– *A tanár úr pályája igen mozgalmas volt. Debrecenből indult, azután Sátorajújhelyen, Miskolcon, Budapesten és Szegeden is dolgozott.*

Mennyiben játszottak ebben szerepet tudatos választások és kényszerek?

– A pályám talán nem volt annyira változatos, mint amilyennek első látásra tűnik, van benne bizonyos folyamatosság. A debreceni-sátoraljaúj-helyi-miskolci munkahelyeim tulajdonképpen egy folyamat állomásai voltak. A végzés után egy évig levéltáros gyakornokként dolgoztam Debrecenben, ezalatt megírtam a doktori disszertációmát. A doktorálás után előléptettek segédlevéltárossá, s elküldtek Sátoraljaújhelyre. Ekkoriban a sátoraljaújhelyi levéltár a miskolci levéltár fiókintézményeként működött. Az én feladatom az önállósodás előkészítése volt, amikor ezt befejeztem, áthelyeztek Miskolcra. Az új munkahelyemen kaptam egy két hónapos olasz ösztöndíjat, ami akkoriban igen nagy dolognak számított, amikor pedig hazajöttem, korengedménnyel kineveztek a miskolci levéltár igazgatójává. Ezeknek a költözéseknek az érdekessége az, hogy ezalatt a munkakönyvem a levéltári hálózat centrális szervezetéből adódóan ugyanazon a helyen maradt: Budapesten. Már rendelkeztem némi kutatói múlttal, amikor sikeres aspiránsi pályázatot nyújtottam be, és ennek eredményeként kerültem a Közgazdasági Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékére. Ezután kaptam a szegedi felkérést, de Pesten mindig maradt egy félállásom.

– *Ön kutatóként a világ több régiójának középkori és újkori gazdaság-, társadalom-, agrár- és várostörténetével is foglalkozott. Ezek egy átgondolt kutatói pálya állomásai voltak vagy az Ön széles érdeklődését jelző intellektuális kalandok?*

– Azt hiszem, inkább az utóbbiról van szó, bár nem tiszta formájában. Ez a széles érdeklődés mindig megvolt bennem, s túlnyúlt a történettudomány határain, aminek inkább hasznát, mint kárát láttam. Mindig igyekeztem tisztában lenni a történettudományhoz kapcsolódó tudományok alapjaival. Amikor például az informatika betört a társadalomtudományokba, programozó ismerőseimtől kértem egy alapkönyvet, amit elolvastam és kijegyeztem. Hasonlóképpen igyekszem lépést tartani a néprajz, a földrajz vagy a szociológia ismereteinek növekedésével, illetve változásaival is. Igazából Szabó Istvántól is ezt tanultam, akinek érdeklődése a kora középkortól egészen a huszadik századig terjedt. Ezeket a hosszú időtartamokat átfedő történeti kutatásokat pedig a domináns gazdaság- és társadalomtörténeti szemlélet fogta össze. Széleskörű működésem harmadik oka az lehetett, hogy mindig a problémák érdekeltek elsősorban. Ha beleütköztem egy történeti problémába, igyekeztem azt megoldani.

Úgy érzem, a fiatalabb történész generációkban elég gyakori, hogy választanak maguknak egy témát, s „ráülnek” arra. Ami nem feltétlenül rossz, hiszen mindenkinek szeretnie kell a témáját. De ugyanakkor teljesen érzéketlenek a társadalom igényei iránt. Engem viszont ezek nagyon erősen befolyásoltak. Természetesen soha nem adtam fel az elkötelezettségemet a gazdaság- és társadalomtörténet iránt, úgy gondolom azonban, hogy a történésznek mindig figyelnie kell a társadalom történeti problémáira, s választ kell azokra keresni.

– *A Közgazdasági Egyetem tanáraként miért vállalta a szegedi Középkori Egyetemes Történeti Tanszék vezetését?*

– A gazdaságtörténetnek ugyan a Közgazdasági Egyetemen akkor még sokkal nagyobb szerepe volt, mint ma, de itt soha nem képeztünk történészeket. Itt alkalmazott történeti oktatás folyik, s a történészképzés mindig hiányzott számomra. Emellett mindig erős volt bennem az egyetemes történeti érdeklődés. Magával a szegedi Középkori Egyetemes Történeti Tanszékkel egyébként korábban már találkoztam Wittman Tibor révén. Amikor az aspiráns szakmai vizsgámat tettem, egyik vizsgáztatóm ő volt. Távozása után nagy kihívást jelentett számomra átvenni a tanszékot.

Fontos még ehhez hozzátenni, hogy soha nem voltam igazi pesti, így engem a vidéki miósisítás egyáltalán nem érdekelt. Az, hogy nem költöztem Szegedre, részben családi okokra vezethető vissza, részben pedig arra, hogy az első években kemény és sikertelen küzdelmeim voltak ott, s ezek a dolgok többnyire az első években dőlnek el.

– *A tanár úr több hazai egyetemen tanult, illetve tanított, és közelről ismer több külföldi egyetemet is. Véleménye szerint melyek a hazai történetészképzés erényei és melyek a hibái?*

– Valahányszor részt vettem egy konferencián, vagy szakmai konzultációt folytattam nyugati történészekkel és hallgatókkal, mindig az volt a benyomásom, hogy mi vagyunk a képzetebbek. Ebben kényszerek is szerepet játszanak, mivel helyettünk a segéderők nem végzik el az aprómunkát. Ez egyfajta erény. A képzettségbeli fölény részben a kis ország létre vezethető vissza, ugyanis számunkra kötelező megtanulni a „nagyok” történetét, figyelemmel kísérni a nemzetközi tudományos áramlatokat, ami például egy francia történész számára kevésbé erős kényszer. Ez az állítás természetesen erős általánosítás, amely jelentős egyéni képzettségbeli különbségeket fed fel. A magyar történetészképzés másik erénye a sokszínűség. Szegeden például egy erős filologizáló történetírói iskola működik, de jelen van az országban az erősen elméleti vagy a kvantitatív történetírói irányzat is.

A másik oldalról szólva, úgy vélem, a honi történész társadalomnak tulajdonképpen ugyanaz a legnagyobb fogyatékosága, mint magának az országnak: végtelenen szétszakadt a teljesítmény és a tevékenység támogatása. A történeti kutatás világában mind a mai napig nyomasztóan jelen vannak tudományon kívüli érdekek és szempontok. Ez pedig kinevel egy olyan konjunktúra-történész gárdát, amely látszatsikereket arat. Erősen jelen van a történeti kutatásban is a kirekesztő gondolkodás. Gyakran hallani: „mindenkinek azzal kellene foglalkozni, amit én csinállok”. Pedig talán nem kell bizonygatnom, hogy többféle történeti gondolkodásnak van egyszerre létjogosultsága, s egyik sem tekinthető értéktelenebbnek a másiknál.

– *Miért köszönt le több mint egy évtized után a szegedi Egyetemes Történeti Tanszék tanszékvezetői székéről?*

– A döntő ok az volt, hogy a helyettes vezetője lettem a Berend T. Iván által létrehozott Kelet- és Közép-Európa Kutatóközpontnak. Ez a funk-

ció csak a nevében volt helyettesi, valójában az összes ügy vitele a nyakamba szakadt. Akkoriban ez a csoport felfutóban volt s intézetté akarták fejleszteni. Egy ideig még félállásban megmaradtam tanszékvezetőnek Szegeden, de egy idő után úgy éreztem, hogy a két dolgot egyszerre nem tudom úgy csinálni, ahogy szeretném, így a szegedi tanszék vezetéséről leköszöntem.

– Tanár úr a Közgazdasági Egyetem tanára, ugyanakkor egy akadémiai kutatócsoport vezetője. Egyszerre érzékeli a felsőoktatás és a kutatás nyomorúságát, illetve az egyetemek és az akadémiai intézetek szembenállását. Mi az Ön prognózisa az Akadémia és a felsőoktatás jövőjéről?

– Az Akadémia fokozatosan leépül, és ezt nem lehet megállítani. Az Akadémia elmulasztotta azt a pillanatot, amikor talán még meg lehetett volna mentenie az intézeteit. Ezek ki fognak csúszni a kezéből és átkerülnek az egyetemek ellenőrzése alá. Ez veszteségekkel fog járni, ez elkerülhetetlen efféle átszervezésnél. Ebben a szervezeti keretben az egyetemek nem tudják átvenni az akadémiai intézeteket, ennél még a tudományos minisztérium szervezése is szerencsésebb megoldás lett volna. Ráadásul az egyetemek is anyagi gondokkal küszködnek, s természetesen a problémáikat az újonnan jöttek bőrére kísérlik majd megoldani. Ha az intézeteket bővülő anyagi és személyi bázissal adnák át az egyetemeknek, veszteség akkor is volna. Viszont mivel szűkülő bázissal történik majd ez az átadás, könnyen lehet, hogy a veszteségek tragikus méreteket öltenek. Pessimistább hangulatomban azt szoktam mondani, hogy húsz évig nem lesz Magyarországon társadalomtudományi kutatás. Amiről beszélek, nem csupán a jövő várható veszteségei, egy részük már bekövetkezett. Nem tudok pontos adatot mondani, de ha valaki azt mondaná, hogy a magyar társadalomtudományi kutatás teljesítménye fele az öt évvel ezelőttinek, nem lepődnek meg. Ez a folyamat pedig megállíthatatlannak tűnik. Talán a felsőoktatás erőteljes fejlesztése segítene valamit ezen a helyzeten, ennek viszont nem sok jelét lehet látni. Ráadásul az egyetemek teljesítményét a hallgatói létszám, illetve a tanszékek száma alapján ítélik meg. Fel sem vetődik, hogy egy igazi egyetem tele van kisebb-nagyobb kutatócsoportokkal és kutatóintézetekkel. Ez jelenleg az egyetemek értékeléséből teljesen hiányzik, ilyen körülmények között pedig nem érdekelték kutatói potenciáljuk fejlesztésében. Természetesen mindig lesznek kutatások, mert mindig vannak elszánt, örült és tehetséges emberek. Emellett persze mindig feltűnnek a kutatások konjunktúralovagjai is, akiket főként a kutatási pénzek csábítanak. Nem ad okot különösebb derűlátásra az sem, hogy a 40–50 éves generációban, amely bennünket felvált, nagyon kevés a valódi kutató, s aligha lesznek képesek többre, mint a kutatás pozícióinak részleges átmentésére. A 30 év alatti generáció viszont igen reménykeltő.

– A kelet- és közép-európai történészek közül az utóbbi években többen átképezték magukat hosszabb-rövidebb időre politikussá. Az ön közvetlen környezetéből is többen választották ezt az utat. Hogyan látja az ilyen típusú pályamódosítás lehetőségeit?

– A történezből lett politikusok mintha sosem tanultak volna történelmet. Lelkes, elkötelezett, a választott ügyre az életüket feltevé emberek, de nagyon rossz gyakorlati politikusok. Igaz, nehezen tudom beleképzeln magam a helyükbe, mivel mindig viszolyogtam a hivatali-politikusi életformától. Lehet, hogy ez is befolyásolja az értékítéletemet. Úgy gondolom azonban, aki jó tudós, az szinte biztos, hogy nem jó politikus. Nem elég kíméletlenek, nem elég pragmatikusak, nem elég gyakorlatiasak. S ezek a történész-politikusok az új szerep kényszerében mozogva – a külső szemlélő számára legalábbis úgy tűnik – szinte teljesen megfelelnek a történet-tudomány által felhalmozott kollektív tapasztalatról.

Talán érdemes két konkrét példát is felidézni. Amikor a földtörvények és a kárpótlás napirendre került, beszélgettem néhány politizáló barátommal, s kérdeztem tőlük: miért nem emlékeznek a jobbágyfelszabadításra mint mintára? Az akkori törvények alapján egyértelműen megoldódott az eseteknek mondjuk háromnegyede. A többi ügy rendezésére pedig felállították az Urbéri Törvényszéket, amelyhez a vitás ügyekkel fordulni lehetett. Most viszont olyan törvényt akartunk hozni, amely minden problémát megold, s ugyanakkor a földtulajdon kérdése mind a mai napig nincs tisztázva, pedig a folyamatot ezzel kellett volna kezdeni. A másik fontos politikai kérdés, amiről még az előző kormányzat idején közgazdász barátaimmal beszélgettem, az adósságmenedzselés kérdése. Azt kérdeztem tőlük, mutassanak egy olyan országot, amely a Világbank útmutatásai alapján fellendülést tudott produkálni. Hosszas gondolkodás után megnevezték Törökországot és Chilét. Azonban egy részük úgy vélekedett, hogy Törökország nem a Világbanknak köszönhetően tudta rendbe szedni a gazdaságát. Abban pedig mindannyian egyetértettek, hogy Chile most van tönkremenőben. Egy történésznek figyelnie kellene arra, hogy egy gazdaságirányítási módszerrel mire mentek eddig a világban. Főként ezt hiányolom a történész-politikusainkból.

– Hatvanadik születésnapja alkalmából tanítványai emlékkötettel tisztelegnek a tanár úr előtt. Milyen körből kerültek ki a tanítványok?

– Nagyon széles körből, aminek két fő oka van. Az első az, hogy engem soha nem befolyásolt az, hogy ki jön hozzám. Mindentől függetlenül próbáltam azt adni neki, amit tudtam. A második pedig az volt, hogy a kutatási irányaim több ízben módosultak, és pályám sem volt nagyon egyhangú. Ebből következően sok helyen sok emberrel kerültem kapcsolatba. Az első két pozitív okhoz talán érdemes hozzátenni egy harmadikat is, amely inkább negatív. A sors sajnos soha nem hozott olyan helyzetbe, hogy igazán tanítványokat nevelhettem volna. Ehhez szükség lett volna arra, hogy publikációs lehetőséget tudjak biztosítani számukra, segíteni tudjam őket az állásszerzésben. Nekem igazán komoly hatalmam – sajnos vagy szerencsére – sohasem volt. Szegeden például több olyan tanítványom is volt, akiket szerettem volna benntartani az egyetemen, ám soha nem sikerült. Olyan tudományszervező szerep, mint például Szabó Istvánnak nékem nem adatott meg. Legfeljebb arról lehet szó, hogy vannak olyan kutatók, akik úgy érezték, szakmailag kaptak tőlem valamit.

– *Mivel foglalkozik jelenleg?*

– A közelmúltban elkészítettem egy kéziratot „Utunk Európába” címmel, amelyben a magyar gazdaságnak az európai gazdasághoz való viszonyát dolgoztam fel a honfoglalástól a 19. század végéig. Elkészítésével az egyetemünkön folyó gazdaságtörténeti oktatás megújításához szerettem volna hozzájárulni, végül azonban tanszékünk úgy döntött, hogy erre a célra az nem alkalmas. Ekkor jelentkezett a debreceni egyetem közgazdasági kara, s így a Nemzeti Tankönyvkiadó még az idén megjelenteti egyetemi tankönyvként.

Szeretném elkezdni a modernizáció korabeli Közép-Kelet-Európa gazdaságtörténetének a megírását. Ezen a témán egyébként már évek óta dolgozom, s alkalmanként egy-egy cikket publikáltam is ebben a témában. A makrorégió elemzése során a hosszú 19. század idején végbement gazdasági és társadalmi modernizációt szeretném megvizsgálni, nem az országok, inkább a valamiféle belső koherenciával rendelkező régiók keretei között. Például nem Lengyelország lenne számomra a vizsgálat elemi egysége, hanem legalább a lengyel vajdaságok. Úgy vélem, ezen a módon egészen más regionális képet kapunk, mint az országok elemzésével.

Idén ősszel Milánóban lesz a Gazdaságtörténeti Világkongresszus, s az egyik szekcióban előadást fogok tartani, amire lassan el kell kezdenem a felkészülést. Ezek most a terveim.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Az interjút készítette:
Rácz Lajos